

Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“
Konstantin Preslavsky University of Shumen

ШУМЕН – ПРОСВЕТЕН ЦЕНТЪР ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Снежана Въчева

Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“

Резюме. В статията се разглежда развитието на учебното дело в Шумен през периода на Възраждането. Посочват се предпоставките за развитието на образованието в града; ролята на учителите за неговия успех; учебният план, по който се осъществява обучението.

Keywords: education, school, teachers, pupils, students.

През Възраждането настъпват обществено-политически промени в Османската империя. Те се дължат на разпадането на феодалните обществени отношения и развитието на стоково-паричните отношения. Тези промени се отразяват и върху живота на българите, чиито земи са в структурата на османската държава. Реформите създават условия за стопански и културен подем на българския народ.

По това време Шумен се оформя като крупен занаятчийски, търговски и стратегически център, което е предпоставка за развитието на просветата и културата. До XIX век, когато възникват взаимните училища, килийните училища по нашите земи са единствените училища. В Шумен съществуват килийни училища към черквата „Св. Възнесение“ и в „Костовата махала“. За годината на създаването на първото килийно училище не са запазени данни, но се предполага, че за неговите нужди в началото на XVIII век е построена двуетажна сграда, източно от черквата. В него са приети деца на занаятчий и търговци, които се обучават от свещеници. В началото на XIX век в килията вече преподават учители.

Второто килийно училище е открито в началото на 30-те години на XIX век. То се намира на улица „Килийна“ (дн. „Ст. Чилингиров“). Килийни училища съществуват и в домовете на някои учители. (Шуменска област, Енциклопедия, 2011). Те са наричани с имената на учителите: „Даскал Колю“, „Даскал Георги“, „Даскал Костадин“ и „Даскал Илия Мръцкоолу“. Учениците всеки месец заплащат по един грош за обучението си и сами си осигуряват отоплението в „килията“, като са носели дърва от домовете си. (Отчет на Шумен-

ското държавно педагогическо и трикласно училище за учебната 1896–1897, 1897 г.). Първите килийни училища се посещават само от момчета. Обучението в тях има църковно-религиозна насоченост.

Началото на девическото образование е поставено през 1840 г. в Плевен от Анастасия Димитрова. След това девически килийни училища се откриват и във Враца, Ловеч, София, Свищов, Елена, Шумен и др. В Шумен е открито девическо училище през 1828 г. За нуждите на училището се използва една стая в хаджи-Бойчевата къща до църквата „Св. Възнесение“. Обстановката в нея е изключително скромна. Ученичките седят на миндерчета и пишат с паче перо.

Първият им учител е Кольо Цвятков от Шумен, който обучава индивидуално ученичките. Те изучават буквара, часослов, псалтир, евтай и светче. За няколко години се научават да четат, тъй като четенето се осъществявало по буквената метода. (Златев, 1968). По-късно училището е преместено в една голяма стая в къщата на Атанас Стоянов, а след това – в специално направена килия до църквата.

Потребността от нов тип училище, което да има светски характер и да дава по-обширни познания, както и влиянието на новогръцките училища, са причина в началото на XIX век да се създадат елино-български училища. В тях обучението се осъществява на гръцки и български език. Изучават се предмети, които повишават образователното равнище на учащите. Това са богословие, стара гръцка литература, физика, философия, математика. Първите елино-български училища по нашите земи са открити в Свищов, Котел, Сливен, Карлово, Търново, Шумен и в други градове.

По това време населението в Шумен нараства значително. В началото на 30-те години на XVIII век по брой на жители градът изпреварва Русчук (Русе), София и Видин (Пенков, 1972). Наред с увеличаването на населението в Шумен се развива с бързи темпове и икономиката. В града се формира българска гражданска община, която обединява занаятчиите, търговците, църковните служители и останалото българско население. С нейното организиране се поставя началото на българското гражданско самоуправление. Инициатор на създаването на формацията е Сава Илиев. Новата организация притежава добри финансови възможности, което ѝ позволява да се грижи за учебното дело в града. По този начин се създават предпоставки обучението да стане безплатно и достъпно за всички желаещи да се учат (Джумалиев, 1965).

В Шумен е открито елино-българско училище през 1840 г. То се издържа с общински средства. В него отначало учител е Панайот Елиникос, а след това – Сава Филаретов (Българските градове през Възраждането, 2004). Последният е работил в училището в продължение на четири години.

Още непосредствено след откриването на взаимното училище в Габрово (1835 г.) обществеността в Шумен обсъжда идеята за създаване на взаимно

училище в града, но разногласията, възникнали в общината след смъртта на Сава Илиев, са причина реализацията на тази идея да се отложи във времето. През 1841 г. начело на общината застава Стоян Ганушев. Благодарение на неговите усилия и тези на ръководителя на училищното настоятелство Димитраки Панев в образованието в града се осъществяват редица реформи. Създава се общоградско новобългарско училище. Доказателство за неговото съществуване са договорите, които са сключени с учителите Николай Тодоров, Стефан Изворски, Илия Георгиев, Георги Петров и Теодор Антониев. Тъй като взаимноучителният метод е непознат за учителите, Николай Тодоров е изпратен в габровското училище, за да се запознае с обучението, осъществявано в него (Пенков, 1972). Този модел на обучение се изразява в следното: по-големите и напреднали ученици обучават по-малките, а учителят преподава на големите и следи за образованието на малките. Един учител обучава около 50 и повече деца. Изключително важна роля за разпространението на идеите за новобългарско образование в Шумен имат учителите Стефан Изворски и Сава Филаретов. Стефан Изворски учителства в Шумен през 1841–1842 и 1845–1847 г. (Шуменска област. Енциклопедия, 2011). През първото си учителстване в града той въвежда взаимния метод в девическото училище. Освен в девическото той и останалите учители преподават и в мъжкото взаимно училище. Ст. Изворски учи децата на българска граматика, аритметика и землеописание. За първи път видният учител организира през 1846 г. тържествено провеждане на изпитите с учениците в края на учебната година. На празника са поканени родителите, първите граждани на града и представители на турската администрация. Децата, облечени официално, посрещат гостите. Изпитите, песните, стихотворенията, наградите, които се дават на отличилите се ученици, създават неповторима атмосфера на тържеството. Организираните по този начин публични изпити са първите предвестници на театъра в града.

Сава Филаретов продължава да въвежда взаимния метод в девическото училище през 1846 г. (Златев, 1968). След три години броят на ученичките във взаимното училище достига 60, а в мъжкото взаимно – 195. Броят на учениците е повече от три пъти по-голям в сравнение с този на ученичките. Това се дължи на негативното отношение на родителите към образованието на техните дъщери.

В Шумен през 1844 г. е построена специална сграда за взаимно училище, а завещаната от Атанас Великов сграда на църквата е преустроена за елинско училище. Общината в града издържа две взаимни училища до 1849 г. Това са долното махлянско училище и „елинското“ училище. Тяхното пълноценно функциониране е възможно благодарение на създадения през 1839 г. училищен фонд, който се поддържа от еснафските организации, в които членуват абаджии, дикиджии, бакали, кюркчии, казанджии и демирджии (Пенков, 1972).

В края на 40-те години на XIX век се оказва, че взаимното училище не е в състояние да задоволи нарастващите обществени потребности от по-широка общообразователна подготовка на учениците. В отговор на нуждите на обществото възниква класното образование, което се явява всъщност продължение на взаимната степен, като най-често обучението се удължава с още две до четири години. Това създава възможности учениците да усвоят по-богато общообразователно съдържание. В програмата на класните училища се включват и нови учебни дисциплини като българска обща история, чужди езици и т.н. Предназначението на този вид училища е по-напредналите и изявени ученици да получават по-задълбочена подготовка по отделните предмети. В класните училища децата се делят на класове в зависимост от тяхната възраст. Един учител отговаря за един клас, който е до 30 ученици. Първите класни училища са открити в Копривщица, Пазарджик, Калофер, Пловдив, Елена, Търново, Свищов, Велес и др.

Основите на класното обучение в Шумен са поставени от Сава Филаретов, който през 1846 г. обучава по-добрите ученици, които са завършили взаимното училище, „на разни науки, които превеждал от гръцки учебници“. (Отчет на Шуменското държавно педагогическо и трикласно училище за учебната 1896–97 год., Шумен, 1897).

Развитието на класните училища в Шумен е свързано и със Сава Доброплодни, който е поканен от училищното настоятелство за учител в Шумен. „Училищното настоятелство сключило договор с него за три години с общо възнаграждение 14 000 гроша, каквото дотогава не било плащано никому, обаче с условие да бъде и черковен певец“ (Блъсков, 1907). Високото възнаграждение, което отпуска училищното настоятелство на С. Доброплодни, показва желанието му то да привлече в града да работи изявен учител, който да съдейства не само за развитието на учебното дело, но и да бъде певец в черквата. Оказва се, че един от критериите за подбор на учители от училищното настоятелство в града е уменията им да пеят в църква. Изборът на училищното настоятелство се оказва успешен, защото през следващите години Сава Доброплодни играе важна роля за модернизирването на образованието в Шумен.

Той пристига в града на 15 август 1847 г., където учителства от 1847–1852 г. и от 1856–1859 г. Училищното настоятелство му възлага да ръководи училищата в града. Затова той се заема със задачата да ги реформира. Превръща елино-българското училище в българско трикласно училище. Според публикация в Цариградски вестник разделя училищата на три вида: взаимно училище, девическо училище и третият вид, който не е назован, обхваща основателно (основно) и горно (гимназия) училище. Фактически това са три степени: взаимно, основно и гимназия. Последното училище е класното училище. Сроктът на обучение във всички степени е седем и половина години.

Във взаимните училища продължителността на обучението е една и половина година, в основното – три, и в гимназията – три. През 1850 г. в мъжкото взаимно училище са записани 195 ученици, а в девическото – 65 момичета. Моделът на обучението в девическото училище не е един и същи. По-голямата част (50 момичета) от тях следват взаимното учение, а 15 девойки изучават славянска граматика, числителница, землеописание, богословие и елински език. Последните момичета Сава Доброплодни обучава заедно с момчетата от съответния клас. В основното училище и гимназията са приети 105 ученици (Цариградски вестник, 1850, с. 144).

Възрожденският учител въвежда нови учебни програми. От обявата, обнародвана в „Цариградски вестник“, става ясно кои дисциплини се изучават. Тя е публикувана във връзка с годишните уроци, проведени в края на учебната 1849–1850 г. В гимназията те се осъществяват по еленска граматика, французска граматика, числителница, землеописание, еленска история, славянски език и др. В основателното (основното) училище учениците, освен на изпитните уроци, се явяват и на уроци по български език и граматика, българска история, черковно пеене и др. Учители през тази учебна година са С. Доброплодни, Х. Златович, О. Антонов, В. Спиридонов и С. Симеонов (Обявление за годишните уроци от септември 1849–1850 г. Цариградски вестник, 1850). Повече подробности за учебните дисциплини, които се изучават в основното българо-славянско училище през учебната 1850–1851 г., се съдържат в дописката на учителя Х. Златович Михайлов до „Цариградски вестник“. От нея се вижда, че освен предметите, по които се провеждат годишните уроци, програмното съдържание включва още следните предмети: катехизис и нравствена култура, свещена история, диплография, математика, физическа география, антропология, психология, логика, итика (етика), теоретична аритметика, алгебра. Анализът на учебната програма показва, че учениците получават подготовка по различни предмети. В нея са включени и нови учебни дисциплини като българска история, психология, логика, чужди езици и т.н.

Авторът на дописката уточнява, че обучението по тази учебна програма дава възможност на завършилите ученици да продължат образованието си „в която и ще европейска академия“ (Михайлов, 1851). Сава Доброплодни и останалите учители полагат усилия подготовката на учениците да им осигури мобилност и възможност да продължат образованието си в чужбина.

В началото на 1850 г. девическото взаимно училище се настанява в сградата на бившето елинско училище, която е подарена на черковното настоятелство от Атанас Великов. За целта зданието е ремонтирано и пригодно за взаимно училище. То се състои от широка зала и отделна класна стая. Класното училище също се премества в новопостроена сграда до взаимното училище. По това време в него учители са Сава Доброплодни, Теодор Антониев, Атанас Блюдаров и Люцкан Димитров, който е подучител (Джумалиев, 1962).

Основните задачи, които стоят за разрешаване пред училищното настоятелство и учителите в градските училища, са: изграждане на нови училища, задържане на учениците в училище и изпращане на добрите ученици да се учат в чужбина за учители (Блъсков, 1907). От изложеното следва, че просветните дейци в Шумен са загрижени за осигуряването на подходяща образователна среда за учениците и редовната посещаемост в училище, а също така и за подготовката на педагогически кадри. Те осъзнават много добре, че част от бъдещите учители трябва да се обучават в чужбина, където ще получат по-добра професионална подготовка. Благодарение на техните усилия в чужбина завършват образованието си Иван поп Киров, Георги Вълков, Добри Войников, Симеон Енчев, Васил Друмев, Васил Стоянов и др. (Блъсков, 1937).

По време на Кримската война учебното дело в града замира. В Шумен пристига турска войска, предвождана от Омер паша. Тя се настанява в училищата. Единствено продължава да функционира девическото взаимно училище, за чиито нужди представителят на училищното настоятелство Атанас Стоянов отсъпва една стая в собственото си жилище. Учителка в девическото училище по време на войната е Елена Златарева. През 1855 г. всички училища възстановяват дейността си.

След войната върху образованието в Шумен оказват влияние редица просветни идеи, проникнали в града от няколко посоки. От една страна, те се разпространяват от шуменските търговци, които поддържат контакт с търговците от Източна Европа, а от друга – от възпитаници на руски училища. Първите популяризират западноевропейските идеи, които са намерили добър прием в Сърбия, Гърция и Дубровнишката република. Върху образованието и културата в Шумен силно влияние оказват и пристигналите в града емигранти от Австро-Унгария, Чехия и Полша.

През април 1856 г. Сава Доброплодни, който до този момент е бил в Австрия, отново пристига в Шумен, обзет от идеята да преустрои учебното дело в града по австрийски модел. Основава четвъртокласно училище по австрийски образец. Новооткритото училище нарича „Шуменско-преславска полугимназия“. За директор е назначен С. Доброплодни, който полага много усилия, за да убеди общинските управници и училищното настоятелство да се увеличи броят на учителите, който да съответства на броя на класовете в училището. Привлича добре подготвени и ерудирани преподаватели като Йосиф Майзнер, Параскев Дамянов, Симеон Хаджи Енчов и Мехмед Ефенди (Блъсков, 1907). Последният е учител по отомански (турски) език.

Обучението в класното училище се води по учебна програма, сходна с тази в австрийските училища. Впрочем това е условието на Сава Доброплодни, за да се съгласи да стане директор на училището. В учебната програма са включени следните дисциплини: катехизис, всемирна история, математика, ихнография, старобългарски, немски, латински, турски

и френски език. Отначало четвърти клас не е открит, но затова пък завършилите трети клас имат право да продължат да се учат в четвърти клас в европейски училища (Георгиева, 1972).

В училищата продължава традицията в края на учебната година да се провеждат публични изпити. От представянето на учениците на тези изпити зависи назначаването на учителите на работа през следващата учебна година. Учениците получават напечатани свидетелства за завършен клас, в които са посочени изучаваните дисциплини, успехът и отсъствията им от училище. Отличилите се получават награди, които най-често са книги или ученически принадлежности. Повечето от завършилите класното училище се реализират като учители.

Престоят на Сава Доброплодни в Шумен е изключително плодотворен. Тук той написва, а по-късно издава „Водител на взаимните училища“, „Здравословие, сиреч правила, за да знаем как да си вардим здравето...“, „Писменик или Писмовник“ и комедията „Михал Мишкоед“.

По инициатива на Сава Доброплодни през 1856 г. се създава едно от първите български читалища в Шумен. През август същата година бележитият възрожденец с постановката „Михал Мишкоед“ поставя началото на театралното дело в нашата страна (Стоянов, 1906). Той, заедно с Й. Майзнер, избират актьорите и подготвят спектакъла. Изпълнител на главната роля е Васил Друмев. Участват още В. Стоянов, Ив. Василев, Ст. Радославов, А. Ченгелиев и др. Любопитен е фактът, че представлението е в турското кафене, а на него присъства и каймакаминът на града – Юсмен бей (Димков, 1988). Това е доказателство за интереса на турците в града към зараждащото се изкуство в Шумен. С подкрепата на С. Доброплодни в Шумен се създава и първият български оркестър под ръководството на М. Шафран.

На 11 май 1857 г. забележителният възрожденец организира честване на деня на родната просвета. На празника той произнася патриотично слово (Цариградски вестник, 1857, 353).

Сава Доброплодни напуска града през 1858 г. На неговото място е назначен Добри Войников, който през 1860 г. сключва с училищното настоятелство договор за три години. Добри Войников, по-късно като главен учител, прекръства класното училище на „Шуменско народно училище“. Той въвежда музиката и декламацията като учебни дисциплини и създава първия хор и ученически оркестър в града (1861). Д. Войников не само създава ред в училището, но и повишава успеха на учениците. Главният учител изключително старателно се подготвя за уроците, като използва френски учебници. По това време не са издадени много български учебници. Затова той сам съставя учебна литература.

Видният възрожденски деец развива активна извънкласна дейност: преподава на по-изявените ученици нотна пеене, тъй като по учебна програма

отначало то не се изучава; в училищния салон организира срещи с учениците, на които се обсъжда тяхното поведение в учебното заведение и извън него; всяка неделя след черква провежда сказка в училището с учениците, на която, изхождайки от казаното по време на службата в църквата, дълго време изяснява задълженията на ученика към себе си, родителите и отечеството. Във връзка със сказките Ж. Павлев пише следното за Добри Войников: „И говореше тъй ясно и тъй просто и сладко, щото всички ученици без отегчение слушаха с внимание проповедите на учителя си, но гражданите пълняха училището, за да чуят нещо назидателно и за себе си. Словата му често продължаваха час, час и половина“. Д. Войников преподава и частни уроци на по-големи момчета (Павлев, 1930: 33). От казаното дотук става ясно, че той използва разнообразни форми на обучение и възпитание на учениците и на други представители на населението в града. Видният възрожденец е загрижен не само неговите ученици да усвоят знания по различни учебни предмети, но и да получат добро възпитание.

Напускането на Добри Войников се отразява отрицателно върху образованието в града. Всички ученици от трети и четвърти клас преустановяват обучението си, а от първи и втори клас намаляват наполовина (Отчет., 1897). Този факт показва, че професионализмът и личните качества на изявения учител са причина за големия брой ученици в училището по време на неговото учителстване. Невъзможността да се осигури квалифициран учител на мястото на Д. Войников е също важна причина учениците да не продължат своето образование. Едва след две години са намерени учители за горните два класа. Този факт потвърждава, че в града има остър дефицит на учителски кадри.

От 1. 04. 1873 г. ръководител на класното училище става Панайот Волон, който преподава химия, физика, география и история. Той бързо спечелва любовта на своите ученици.

Важна стъпка в развитието на учебното дело в града представлява класното девическо училище, което е открито от Сава Доброплодни през 1856 г. Първото българско класно девическо училище е създадено през 1840 г. в Плевен от Анастасия Димитрова. След това са открити подобни учебни заведения във Враца, Ловеч, Свищов, Елена и др.

Причините за създаването на класно девическо училище в Шумен са наличието в града на взаимно девическо училище, чиито ученички поради липса до този момент на класно девическо училище посещават мъжкото класно училище, и силното желание на Сава Доброплодни девойките да получат по-високо образование. Във връзка с това той полага много усилия, за да убеди родителите да запишат дъщерите си в класното училище.

През първата учебна година в училището са приети 12 ученички. Те се обучават от учителите от мъжкото класно училище Параскев Дамянов, Сава Доброплодни и Александра Р. Петрович-Майзнер. В девическото класно

училище учител е и Ради Гьокчеренлиев. Ученичките изучават българска граматика, френски език, закон божи, аритметика, всеобща история, география, зоология, псалтика и ръкоделие (Златев, 1968). По-късно в него преподават Добри Войников, Никола Бацаров, Мария Бацарова, Анастасия Паскалева, Царевна Миладинова и други. Те оставят трайна следа в образованието в Шумен.

В началото на учебната 1873–1874 г. в девическото класно училище са приети 72 ученички (Златев, 1968). Големият брой на обучаващите се в училището се дължи на това, че е открит четвърти клас. Това става по решение на първия учителски събор, проведен в Шумен на 12. 04. 1873 г. На него присъстват учители от цялата епархия. На събора се вземат следните решения:

1. Програмата на основните селски училища да бъде еднаква с програмата на градските училища.

2. Приема се програма на градските главни училища, чийто срок на обучение е четири години.

3. Изработва се устав на селските училища (Георгиева, 1972).

До събора учебната програма се съставя от учителите в училищата. Съборът приема програма за главните градски училища за всеки клас. Съгласно нея в първи клас се изучава българска граматика, славянска граматика, география, краснописание, аритметика, рисуване, всеобща история, френски и турски език. Във втори клас предметите са българска граматика, славянска граматика, пространен катехизис, география, аритметика, рисуване, всеобща история, френски език и българска история. Учениците от трети клас съгласно програмата се обучават по следните дисциплини: писменост, география, аритметика, рисуване, българска история, алгебра, геометрия, физика, естествена история, катехизис, френски, славянски и турски език. В програмата за четвърти клас са предвидени часове по писменост, алгебра, физика, естествена история, турски език, рисуване, диплография и химия (Отчет., 1897). От нея става ясно, че учениците получават добро за времето си образование. Независимо че в нея съществуват редица недостатъци. Например не са предвидени дисциплини, с които да се реализира музикалното възпитание на учениците. За сметка на това се осъществява в училище религиозно възпитание. В програмата не е включена и гимнастиката. Обучението по тази дисциплина е от съществено значение за физическото развитие на учениците.

По тази програма учениците се обучават до Руско-турската война. В нея са осъществявани само частични актуализации. През учебната 1875–1876 г., когато главен учител в девическото класно училище е Царевна Миладинова, е променена учебната програма. Включени са доста общообразователни предмети. Недостатъчно обаче е застъпена естествената история, а изучаването на химия, география и рисуване не е предвидено. За сметка на това се преподават няколко религиозни дисциплини. Положителен момент е въвеждането на дис-

циплината педагогика. Оказва се, че изучаването на тази дисциплина е крайно необходимо, тъй като девоичките, завършили класното девическо училище, постъпват на работа като учителки в училищата (Златев, 1968).

Учебните занятия във взаимните училища също се организират по програма, приета на събора. В тях се внедрява звучната метода по инициатива на Рачко Матев Рачев, който става учител в града в началото на учебната 1876–1877 г. Той запознава учителите с новия метод на работа. В резултат на неговото внедряване се постигат добри резултати в учебния процес (Блъсков, 1907).

През 1875–1876 г. взаимните училища в града са четири и се посещават от 1215 ученици. Те са разпределени по следния начин:

- горномахлянско мъжко училище – 522;
- горномахлянско девическо училище – 244;
- долномахлянско мъжко училище – 321;
- долномахлянско девическо училище – 128.

В Шумен братята Димитър и Илия Блъскови откриват през 1864 г. неделно училище. То е предназначено за възрастни хора, които желаят да се ограмотят. Продължителността на обучението е около два часа в неделните и празничните дни. В града се създава и вечерно девическо училище, тъй като има голям брой ученички, които не могат да се обучават в редовна форма. Тяхната учебна програма се явява съкратен вариант на учебната програма в редовния курс (Георгиева, 1972).

Настъпилите обществено-икономически промени в Шумен, нарасналите материални възможности на една част от българското население и по-широките образователни потребности на неговото население през Възраждането създават предпоставки за развитието на учебното дело в града. Просветенските идеи, проникнали в Шумен от Гърция, Западна Европа, Русия, Сърбия и други страни, оказват силно влияние върху образованието. В града учителстват известни възрожденци (Сава Филаретов, Стефан Изворски, Иван Богоров, Сава Допроплодни, Добри Войников, Илия Блъсков, Васил Друмев и др.). Шумен става известен по българските земи с добре уредените си училища и висококвалифицираните си за времето учители. Градът се превръща в център за подготовка на педагогически кадри.

БЕЛЕЖКИ

1. Обявление за годишните уроци от септември 1849–1850 г. (1850). Цариградски вестник, 124, с. 15.
2. Цариградски вестник, 1850, 144, с. 32.
3. Цариградски вестник, 1857, 353, с. 1.
4. Шуменска област. Енциклопедия. (2011) София: Изд. „Захарий Стоянов“.

ЛИТЕРАТУРА

- Блъсков, Ил. (1937). Из миналото на Шумен. *Шуменска поща*, 17.
- Блъсков, Ил. (1907). *Материали по история на нашето Възраждане*. Шумен: Ст. Попов.
- Българските градове през Възраждането (2004). Ч. 1. Пламъци от пепелта. Шумен. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Георгиева, Д. (1972). Материал за учебното дело в град Шумен (1856 – 1877 г.). Известия на народния музей – Шумен, Том 5., с. 147–168.
- Димков, Н. (1988). Шумен в автобиографията на Доброплодни. *Шуменска заря*, 5.
- Джумалиев Г. (1965). Първият избранник. *Коларовградска борба*, 36.
- Джумалиев, Г. (1962). Учебното дело в гр. Шумен през първата половина на XIX век. В: Шумен – Коларовград, кн. II, Коларовград. с. 121–148.
- Джумалиев, Г. (1972). Училищна счетоводна книга (кондика) на Шуменската община от 40-те години на миналия век (1839–1848). Известия на народния музей – Шумен, Том 5, Варна. с. 187–188.
- Златев, Й. (1968). Развитие на девическото образование в Шумен 1828–1954, Сто и четиридесет години девическо училище в Шумен. Юбилеен сборник. Шумен. с. 15–22.
- Михайлов, Х. (1851). Цариградски вестник. 26, с. 104.
- Павлев, Ж. (1930). Стари дейци. *Шуменска заря*, 33.
- Пенков, М. (1972). Поселищен и демографски облик на Шумен под османско владичество, Известия на народния музей – Шумен, Том 5, Варна. с. 117–122.
- Стоянов, В. (1906). Няколко исторически бележки за началото на драматическото изкуство в България. *Дневник*, 1602.

SHUMEN – EDUCATIONAL CENTER DURING THE RENAISSANCE

Abstract. The report analyses the development of education during the Bulgarian Renaissance in the city of Shumen. It tracks the prerequisite for educational progress in the city: the role of teachers for educational success and curriculum through which the system has been realised.

Snezhana Vacheva

✉ Associate Professor, PhD

University of Shumen „Bishop Konstantin Preslavski“

115, University Street

9700 Shumen, Bulgaria

E-mail: snezhana_vacheva@abv.bg